

Sharq va G'arb mutafakkirlari qarashlarida boshqaruvchanlik faoliyati

Mamasoatova Baxtigul

Denov tadbirkorlik va pedagogika institutining tarix yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Sharq mutafakkirlarining davlat va uning boshqaruviga oid qarashlari bayon etiladi va tahlil etiladi. Shuningdek bugungi kun pedagog xodimlaridan boshqaruv ilmini egallashda tarixga nazar tashlashlari va buyuk allomalarimiz qarashlariga murojaat qilish zarurligi borasida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: Muassasa, alloma, sharq mutafakkirlari, boshqaruv, bunyodkorlik, adolat mezon, kengash, rahbar.

Yer yuzida 250 dan ortiq davlatda 7 milliardga yaqin inson yashaydi. Davlatchilik tizimi qadimiyligi o'zbek xalqining o'ziga xos xususiyatidir. Boshqaruvni shakllantirish, rivojlantirish, takomillashtirish tizimi va amaliyotini yaratgan taniqli siymolari ana shu xalqning qadim tarixidan darak beradi. Boshqaruvning samarali faoliyatida, davlat rahbarlarining ma'rifiy islohotlarida, albatta, madaniyat va san'at ziyolilarining munosib hissalar bo'lgan va bu doim e'tirofga sazavor bo'ldi. Mamlakat tinchligi, osoyishtaligiga rahna solib turgan notinchliklar, mamlakat ichki va tashqi siyosatidagi tarfkashliklar o'z navbatida rahbarlarga bo'lgan munosabatlarni, taniqli ilm-fan namoyondalari, din vakillari, shoirlar va yozuvchilarning rahbarlar borasidagi fikrlarini shakllantira borgan. Dunyo tan olgan, qomusiy aql sohibi, ilm-fan taraqqiyotiga katta hissa qo'shgan, Arastuning benazir ilmiy qarashlari, yunon donishmandligi maktabi asoschilaridan biri, boshqaruvning inson tarbiyasiga ta'siri borasidagi nazariyalarni ilgari surgan Abu Nasr Farobiy (873-950) tadqiqotlari alohida o'ringa ega. Alloma boshqaruvni "iste'dod va malakasiga qarab, har bir kishiga munosib vazifa berish orqali ulardan(qo'l ostidagi odamlardan) samarali foydalana olish qudrati", - deb e'tirof etadi. Mutafakkirlarning fikricha tahlil va qiyoslash, doimiy kuzatish-boshqaruvning, boshqaruvchining asosiy vazifasidir. Mana shu asos allomaning "Ruhni tarbiyalash va poklash muttasil davom etsagina, yaxshi amallarga erishish mumkin", - deb e'tirof etishiga sabab bo'lgan.[1:280] Mutafakkir asarlarida 3 mezon boshqaruv taraqqiyotining asosini, o'zagini tashkil etishi - bular fozil jamiyat(ya'ni ilm-ma'rifatli jamiyat), adolatli tuzum(ya'ni adolat va haqqoniylikka asoslangan tuzum) va odil rahbar (faqat to'g'rilik va adolatni yoqlagan rahbar) faoliyati ekani

haqida takror-takror ta'kidlanadi. Farobiy jamiyat rivojida madaniyatning nechog'li o'rin tutishini, "Fozil odamlar shahri", "Kitobli madaniyat al-fozila vaal-madanatal-mubaddalavaal -madanatazzola" (Fozil, johil, fosiq, o'zgartirilgan va adashganlar shahri haqida kitob), "Kitob mubodioroual-madanatal fozila "(Fozil shahar ahli qarashlarining asoslari haqida kitob) , "Kalom fi almillatal fiqh al-madaniy" (Xalq va shaharlarni boshqarish huquqi haqida so'z) singari kitoblarida to'laqonli asoslab beradi. Asarlarning mazmunmohiyati allomaning "Madaniyat", "al-madaniya", "al-madanat", "al-madaniy" singari tushunchalarni jamiyat hayoti, odamlarning munosabatlari, xislatlari bilan mushtarak tasvirlaydi.[2:280] "Madaniy jamiyat va madaniy shahar shunday bo'ladiki, shu mamlakatning aholisidan bo'lgan har bir odam kasb-hunarda ozod, hamma bab-barobar bo'ladi, kishilar o'rtasida farq bo'lmaydi, har kim o'zi istagan yoki o'zi tanlagan kasb-hunar bilan shug'ullanadi. Odamlar chin ma'noda ozod bo'ladilar. Odamlarning tinchlik va erkinliklariga halaqit beruvchi sulton bo'lmaydi. Ular odamlar ichida ko'tarilgan, sinalgan eng oliyjanob, rahbarlikka loyiq kishilar bo'ladilar. Shuning uchun bunday rahbarlar o'z saylovchilarini to'la ozodlikka chiqaradilar, ularni tashqi dushmandan muhofaza qiladi. Bunday rahbarlar hammaga barobar munosabatda bo'ladilar, hatto hammaning manfaatini o'zlarining manfaatlaridan ortiq ko'radilar, uning manfaati uchun o'zlarining shaxsiy manfaatlaridan kechadilar, xalq manfaati uchun o'zlaridagi kuch-g'ayrat va boyliklarini ayamaydilar", - deb e'tirof etadi alloma. Farobiyning boshqaruv borasidagi qarashlari haqida fikr yuritar ekanmiz, yana bir davlat arbobi, buyuk sarkardaning ham boshqaruv borasidagi jahonshumul islohotlari orqali dunyo harbiy va boshqaruv siyosatida katta maktab yaratganiga guvoh bo'lamiz. Xalqning boshqaruv tizimini shakllantirish, rivojlantirish, takomillashtirish tizimi va amaliyotini yaratgan yorqin siymolardan biri - Hazrati Sohibqiron Amir Temur Tarag'ay Bahodir o'g'li (1336-1405) qoldirgan bebaho ilmiy, ma'naviy meros musulmon sharqining bebaho xasinasidir. Yevrosiyoning 27 davlatida adlu imon bilan hukmfarmonlik qilgan Amir Temurning "Temur tuzuklari" o'z davrining Bosh qomusi bo'lganini tarix tasdiqlaydi. Jamiyatda boshqaruvning katta muammolaridan tortib, eng mayda taraflarigacha tahlil qilingan, qiyoslangan mazkur asar mana asrlardan asrlarga zeb berib ta'riflanadi, mana man degan mutaxassislarning e'tirofiga sazavor bo'laveradi. Shuning uchun ham Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov: "Bizning tariximizda Amir Temurdek ulug' siymo bor ekan, uning qoldirgan merosi, pandnasihati bugungi hayotimizga hamohang ekan, oldimizda turgan bugungi muammolarni yechishda bizga qo'l kelayotgan

ekan, bizning bu merosni o'rganmasdan, ta'riflamasdan, targ'ibot qilmasdan haqqimiz yo'q" [4:46], - deb yozgan edi. Yaxshi bilamizki, mohir rahbar va mashhur sarkarda davlatni boshqarishda 4 narsaga amal qilgan: 1. Kengash 2. Maslahat 3. Tadbirkorlik va hushyorlik 4. Ehtiyotkorlik Amir Temur uchun 3 asosiy fazilat davlat boshqaruvining mezoni bo'lib kelgan. Davlatning muhrida ham belgilangan adolat mezoni Sohibqironning umr mazmuniga aylangani haqiqat. Amir Temur adolatni 2 qiyosda qiyoslaydi: bu rahbarning so'zdagi adolati, nimaniki gapirilsa haqqoniyat nuqtai nazaridan so'zlash va raiyatga yolg'on yoki ikki xil so'zlashni munofiqlik hisoblaydi. Keyingi qiyos esa ishdagi adolat, rahbarning faoliyatidagi adolat tamoyilidir. Temur zamonida dinga sodiqlik ishonche'tiqod asosi hisoblangan. Sarkarda e'tiqodni o'zidan qanday talab qilsa, hamma lashkarboshilari, vazirlari, hatto oddiy sipohiysidan ham shunday talab qilgan. Shuni alohida e'tiborga olish kerakki, adolatli hukmdor har qanday fazilatni xodimlaridan talab qilmoqdan avval, shaxsan iborat ko'rsatmog'i zarur deb hisoblagan. Shu o'rinda buyuk sarkardaning quyidagi so'zlari yozganlarimizning isbotidir: "Kimki biror sahroni obod qilsa, yoki biror koriz qursa, yoki biror bog' ko'kartirsa, yo biror harob bo'lib yotgan yerni obod qilsa, birinchi yilda undan hech narsa olmasinlar, ikkinchi yilda raiyat rozilig'i bilan berganini olsinlar, uchinchi yili esa qonun-qoidasiga muvofiq xiroj yig'sinlar". Bugungi kunda jamiyat taraqqiyotida ma'naviy yangilanishlar to'g'risidagi turli g'oya va qarashlarni chuqur va atroflicha tahlil etmay, ulardan tegishlicha saboqlar olmay, milliy tiklanishdan milliy yuksalish sari degan eng ulug' maqsadni amalga oshira olmaymiz. Shu bois insoniyat tarixida jamiyatning ma'naviy yuksalishi haqidagi turli davrdagi buyuk allomalar, davlat va jamoat arboblarning ilmiy-falsafiy qarashlaridan qancha ko'p ma'lumotlarni tadqiq etsak, jahonning rivojlangan davlatlarining ijobiy jihatlarini o'rgansak, mamlakatimizni jahon tendensiyalariga mos ravishda rivojlantirishimiz, fuqarolarni davlat va jamiyatimizning milliy yuksalishiga faol ishtirokini ta'minlagan bo'lamiz.

Ijtimoiy-falsafiy fikrlar tarixiga nazar tashlasak, ma'naviy yangilanishlar jarayonining jamiyat taraqqiyotiga ta'sir doirasi sezilarli ekanligini Sharq va G'arb mutafakkirlari tomonidan qoldirilgan ilmiy merosi guvohlik beradi. Shuning uchun buyuk faylasuf, mutafakkir olimlar va adolatli davlat boshliqlari millatni [mahdudlik holatidan chiqarib](#), taraqqiyotni rivojlantirish maqsadida, birinchi navbatda, ma'naviy yangilanishlar omiliga e'tibor berganlar, jamiyat a'zolarini umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik, vatanga daxldorlik mas'uliyati, insonni e'zozlash, adolat uchun kurash, halol mehnat, jamoaviylik, oilaga sadoqat, do'stlarni hurmat qilish

ruhida kamol toptirishga, ularda milliy g‘urur va iftixor, burch va mas‘uliyat tuyg‘ularini kuchaytirishga harakat qilganlar. Shundan kelib chiqib, ma‘naviy yangilanishlarning jamiyat rivojida tutgan o‘rnini qadimgi Sharq va G‘arb faylasuf olimlarining ijodlaridan namunalar asosida ilmiy tahlil qilib chiqsak. Bejizga Sharq qadimdan ma‘naviyat va sivilizatsiya o‘chog‘i sifatida ta‘riflanmagan. Qadimgi Sharq faylasuflari ma‘naviy yuksalish, shaxsning o‘zligini anglashi va kamol topishiga qaratilgan konsepsiyalarda, avvalo, zardushtiylik, buddizm, konfutsiychilik falsafasida juda ko‘plab noyob dialektik g‘oyalar ilgari surilgan. Ayniqsa, bu borada Zardushtning falsify-ijtimoiy qarashlari diqqatga sazovor. Yana bir buyuk ajdodlarimizdan biri - Alisher Navoiydir. Navoiyning eng mashhur asari - “Tarixi mulku ajam” bo‘lib, unda davlat boshqaruviga oid masalalar katta o‘rin tutadi. Shuningdek, “Tarixi mulku ajam” asarida shunday deydi, “Shayx niyoz olsa, uni beva-bechoralarga berishi kerak, agar uni bemasdan o‘zi yasa, murdor et yeganday bo‘ladi, agar uni to‘n qilib kiysa, o‘sha to‘n yirtilmaguncha Alloh uning ro‘zasini qabul qilmaydi, agar non sotib yesa, Alloh uni do‘zahga tashlaydi. Agar kim shu shayxga e‘tiqod qilsa, u inson kofir bo‘ladi. Bundan ko‘rinadiki, adolat qilichi keskindir, u hamma uchun barobar. Taniqli allomalarning merosini o‘rganish, ularning Sharq taraqqiyoti va rivoji borasida milliy davlatchilikni boshqarishda qimmatli yo‘nalishlarni belgilab berganlarini e‘tirof etish ibratlidir. Ayniqsa, ularning madaniyat va san‘at sohalarini rivojlantirish borasidagi tavsiyalari bo‘lajak rahbarlar uchun dasturilamal bo‘lishi kerak. Zotan, har bir davlat taraqqiyotini bilimdon va ishbilarmon kadrlar hal qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abu Nasr Farobiy. “Fozil odamlar shahri”. Toshkent. Yangi avlod. 2016.
2. O‘sha manbaa: 280-bet.
3. O‘sha manbaa: 284-bet.
4. Karimov I. Amir Temur haqida so‘z. - Toshkent. O‘zbekiston, 1996. - 62 b.
5. Amir Temur. Temur Tuzuklari. “Ilm-ziyo-zakovat” nashriyoti. Toshkent - 2020. - 144 b.
6. Mirziyoyev Shavkat. Adabiyot va san‘at, ma‘daniyatni rivojlantirish-xalqimiz ma‘naviy olamini yuksaltirishning mustahkam poydevori. (2017-yil 3-avgustdagi

mamlakatimiz ijodkor ziyolilari vakillari bilan uchrashuvdagi nutqi). “Xalq so‘zi”. 2017-yil. 4-avgust.

7. M.Xolmo‘minov. “Madaniyat va san’at muassasalarini tashkil etish va boshqarish”. O‘quv uslubiy majmua. Toshkent - 2021.